

20.

‘ER IS NIETS INTIEMERS
DAN HET FOTOGRAFEREN
VAN EEN OVERLEDENE’

*Arenda Oomen,
afscheidsfotograaf
www.fotografierondomafscheid.nl*

Alle hoogtepunten in ons leven kunnen we vastleggen. In het tijdperk waarin de mobiele telefoons bijna aan onze handen zijn vastgeplakt is het bijna ondenkbaar om van geen enkele gebeurtenis een foto te hebben. Maar hoe zit dat tijdens een uitvaart? Een rouwbezoek? Het sluiten van de kist? Hoe belangrijk het is om juist van die kwetsbare momenten in je leven foto's in je bezit te hebben, ondervond afscheidsfotograaf Arenda Oomen aan den lijve. Zij is jouw ogen op het moment dat je ogen tekortkomt.

Arenda Oomen: 'In mijn werk als fotograaf kan ik veel kwijt. Wat me altijd het meest heeft geraakt, zijn maatschappelijke thema's. Ik werk veel voor de overheid, tijdschriften en bedrijven, maar het werk als afscheidsfotograaf geeft me de meeste voldoening.

De dood is altijd een rode draad in mijn leven geweest. Mijn vader kwam om het leven bij een verkeersongeval toen ik nog heel jong was. Misschien groeide er hierdoor al iets. In die tijd, in de jaren tachtig, was er veel minder aandacht voor nabestaanden. Alles moest snel. Ik herinner me nog dat ik,

hoe jong ik ook was, heel graag nog even alleen bij mijn vader wilde zijn in het crematorium voordat hij naar de ovenruimte werd gebracht. Maar dat mocht niet, ik moest naar de kof-fiekamer. Toen dacht ik: hoe kan dat nou, dit is toch mijn vader? Daarna ging het helemaal mis in mijn rouwproces. Ik zat tegen de puberteit aan en wilde mijn moeder geen extra verdriet doen waardoor ik mezelf volkomen wegcijferde. Het gevolg was dat ik rond mijn veertiende totaal vastliep. Er is geen ruimte voor mijn verdriet geweest. Ik had jarenlang iedere nacht nachtmerries over mijn vaders dood en had hele zwarte gedachten.

Mijn herinneringen aan het afscheid van mijn vader zijn negatief. Hij was verongelukt, lag verminkt in de kist. Alles was zwart. Ik had graag foto's van zijn afscheid gehad. Het is fijn dat ik dit anderen nu wel kan geven. Het feit dat zo'n album met foto's er is, geeft al vaak rust. Ook al kijk je er niet eens in, of duurt het jaren voordat je het erbij pakt.

Mijn interesse in afscheidsfotografie werd al in 1994 gewekt, toen ik een reportage over de Rotterdams wijk Spangen maakte. Hier fotografeerde ik het alledaagse leven. Ik bracht alles in beeld, ook de minder mooie dingen, zoals drugsgebruik of de dood. Ik werd gegrepen door het overlijden van een jonge Zuid-Afrikaanse vrouw. Haar kinderen, de rituelen: heel bijzonder. Jaren later werd ik gevraagd om de fotografie te verzorgen van het afscheid van een doodgeboren baby, het derde kind in het gezin. De reactie van de ouders op mijn foto's overmande me, er was zoveel dankbaarheid.

Het is nu een behoorlijke tijd later en ik heb nog altijd contact met dit gezin. Een van hun kinderen, destijds twee jaar, miste haar zusje vreselijk toen zij acht jaar was. De ouders hebben toen het album met de foto's van haar zusje laten zien. Haar emoties kregen meer betekenis en ze kon zo haar

zusje een mooi plekje in haar hart geven. De dood was tastbaar geworden, dat is zo belangrijk.

Dit werk is beslist niet makkelijk. Ik krijg met alle soorten emoties te maken. Ik ben op de intiemste momenten in een leven aanwezig. Bij het sluiten van de kist, de laatste woorden gericht aan de overledene, dichterbij kan ik niet komen. Ik heb alles wat je maar kunt bedenken gefotografeerd, maar er is niets intiemer dan het fotograferen van een overledene. Je zou er zelf maar liggen. Je hebt geen regie meer, je kunt niets meer.

Op de dag van de uitvaart ben ik in een soort hyperfocus aan het werk. De nabestaanden zijn ook aan het werk, zij rouwen. Ik moet alles waarnemen, ik ben hun ogen en oren. Het is aan mij om alles vast te leggen, ook datgene wat je niet ziet. Die arm om iemand heen, de liefde tijdens de dienst, een briefje, een bloem: ik zorg dat ieder detail gefotografeerd wordt. Het is belangrijk om van tevoren een paar zaken te weten voordat ik aan het werk ga. Wat is er gebeurd? Wat verwachten de nabestaanden van mij? Wat is van belang om te fotograferen? Waar kan ik rekening mee houden? Een gesprek vooraf is daarom fijn.

Van bijna ieder afscheid maak ik ten minste één fotoalbum. Dit album ontstaat in overleg en breng ik persoonlijk naar de nabestaanden. Ja, dat neemt veel tijd in beslag maar ik vind dat de albums persoonlijk overhandigd moeten worden. Het draagt allemaal bij aan de rouwverwerking. Daar een rol in te spelen is mijn levenswerk geworden. Het vertrouwen dat ik daarvoor terugkrijg is onvoorstelbaar mooi.

Natuurlijk is het niet te voorkomen dat dit werk me raakt, al ben ik mij ervan bewust dat het niet om mijn verdriet gaat. Ik ben aan het werk en dat doe ik als professional, maar soms

moet ook ik een traantje wegpinken. Dat mag, het maakt mij een mens. Een overlijden gaat niet alleen over mensen die oud zijn geworden, het gaat ook over kinderen, over zelfdodingen, over jongvolwassenen, maar ook over een zeventigjarige die haar moeder moet begraven. Dan is er de dankbaarheid dat die moeder zo lang in haar leven was, maar ook dat intense verdriet.

Verdriet, dat zie ik veel in mijn werk. Wij zijn ons er misschien te weinig van bewust dat je soms niet meer kunt zeggen: ik hou van jou. Simpelweg omdat degene om wie je gaf is overleden. Jij en ik weten dat we nu leven, maar morgen of straks? Niets is vanzelfsprekend. Spreek je daarom uit.

Waar ik echt voor sta is dat iedere uitvaartondernemer, zeker bij jong overleden mensen, de nabestaanden wijst op het bestaan van een afscheidsfotograaf. Bij het overlijden van kinderen die nog een broertje of zusje hebben, bijvoorbeeld: hoe belangrijk is het dan dat er een document van dat overleden kindje is? Of van een vader of een moeder met nog jonge kinderen. Ik weet uit ervaring dat dat een levensveranderende omstandigheid is. Je zult jezelf vragen gaan stellen. Je weet één ding zeker: je krijgt jouw vader of moeder nooit meer terug. Als er een album vol foto's van de uitvaart is, of van de overledene is dat als een pleister voor de ziel. En nee, dat hoeven geen nare foto's te zijn. Ik zoek altijd naar de liefde voor de overledene en voor de nabestaanden onderling. Dat terug kunnen kijken brengt troost. Goed afscheid nemen, hoe vreselijk pijnlijk ook, kan van levensbelang zijn voor later.

Er kan veel misgaan met rouwen, maar neem maar van mij aan dat je in veel foto's de liefde en trots terugziet. Dat is een stukje heling, ik kan dat heel concreet maken. Het afscheid moeten nemen van een jong kind zou verboden moeten wor-

den, maar de realiteit is dat het gebeurt. Niet te doen natuurlijk. Naast het hartverscheurende verdriet zie je ook hoe trots de ouders zijn op hun kind, dat voel je terug in de foto's. Ik kan er uren over praten en vertellen hoe belangrijk dat is. Ook mensen die moeite hebben hun emoties onder woorden te brengen, hebben baat bij een fotoalbum. Zo blijft er over het afscheid gepraat worden en wordt de naam van de overledene steeds weer genoemd. Van nabestaanden hoor ik vaak dat zo'n album in de loop van de jaren steeds belangrijker wordt. Het leven gaat door, wellicht staan er op de foto's mensen die inmiddels ook overleden zijn. Dan krijgen de foto's er nog een andere waarde bij.

Soms kom ik thuis en heb ik veel om over na te denken. Dat zijn de dagen dat een afscheid erg zwaar is geweest. Momenten die ieder mens bij de keel zouden grijpen. Zelfdoding van een jong persoon zonder dat de omgeving dat aan zag komen, zonder dat er een afscheidsbrief was, ouders die daar volledig aan onderdoor gaan. Een echtpaar dat voor de tweede keer een kind verliest. Of een echtpaar dat een tweeling zou krijgen waarvan één kindje is overleden. En hoe vreselijk dat allemaal ook is, hoe erg me dat ook bezighoudt, het is helend om iets te kunnen betekenen. Ik sta namelijk niet met mijn rug tegen de muur in dat diepe verdriet. Ik kan wat doen, iets tastbaars maken voor het leven. Ik gun iedereen een album van zijn of haar geliefde.

In dit werk zit veel arbeid. De uren die in dit werk zitten zijn niet te tellen en dat doe ik dan ook niet. Het is niet enkel de foto's maken. Thuis ben ik de foto's zorgvuldig aan het uitzoeken en aan het bewerken. Ik zorg ervoor dat alleen de foto's in het fotoalbum komen die de nabestaanden terug willen zien. Het album ga ik vormgeven en pas na goedkeuring van de opdrachtgever gaat het naar de drukker. Ik controleer

alles nadat ik het album binnen heb gekregen. Daarna breng ik het naar de nabestaanden.

Dit werk maakt mij gelukkig. Het zaadje is wellicht geplant bij het overlijden van mijn vader. Foto's van zijn uitvaart zouden zeker geholpen hebben in mijn rouwproces. Het belangrijkste voor mij is het gevoel dat ik nu een bijdrage lever aan het rouwproces. Door mensen een fysiek album te geven, dat generaties lang kan helpen bij het praten over een overledene en zelfs in tijden van verdriet een glimlach kan brengen. Dat is het enige dat telt.

Over mijn eigen dood denk ik niet veel na, behalve dat ik me er heel bewust van ben dat het ieder moment afgelopen kan zijn. Dat belemmert me niet maar stimuleert me juist om in mijn leven te doen waar ik voor sta. Ik ben niet bang voor het sterven zelf. Het klinkt misschien gek, maar ik ben bij het sterven van een van mijn beste vriendinnen en mijn moeder geweest en je zou kunnen zeggen dat ze hebben voorgedaan hoe dat moet. Ik vond ze beiden zo stoer. Als zij het kunnen, dan kan ik het ook.

De wijze waarop ik kom te overlijden is een ander verhaal, dat weet je niet van tevoren. Maar het heeft geen enkele zin om je daar nu druk over te maken. Ik wil wel zoveel mogelijk de regie over mijn leven en ook over mijn dood houden, daarbij staat kwaliteit boven kwantiteit. Religieus ben ik niet, maar ik geloof wel in energieën. Ons fysieke lichaam sterft terwijl onze energie blijft. Hoe het precies zit, weet ik ook niet, dat blijft toch echt het mysterie van de dood.'

PS

Wat stel je jezelf voor als je denkt aan een afscheidsfotograaf? Die vraag heb ik aan verschillende mensen gesteld en vrijwel iedereen zag

nare foto's voor zich. Dat geeft toch behoorlijk weer hoe het beeld van de dood is. Dat de werkelijkheid anders is, bewijst Arenda. We bekeken samen haar voorbeeldfotoalbum en wat ik zag was mooi. Ze zet de sfeer neer exact zoals 'ie is. Ze zet niets in scène en laat niemand naast een kist poseren. Arenda doet alles op gevoel. Wat je ook doet als je werkt met de dood, het gaat om gevoel, de juiste intenties. Om er simpelweg te zijn, maar toch ook weer niet. Om, zoals Arenda in haar vak, geen geluid te maken ondanks dat je met zware apparatuur op je lichaam loopt. Om onzichtbaar te zijn, zodat je het juiste beeld kunt vastleggen, ondanks dat je soms kort in het zicht van anderen bent.

Arenda is aanwezig geweest bij het sterfbed van haar moeder en van een goede vriendin, die het haar hebben voorgedaan. Zou dat helpen? Ik denk het wel. Het proces van overlijden kan, zo leerde ik van veel mensen die aan dit boek meewerkten, zelfs helend zijn. Iemand tot steun zijn in de laatste momenten van het leven. Wat vrijwel niemand weet is hoe je komt te overlijden. Daar zit voor velen de angel van de angst.